

BOŠNJAČKO RAZUMIJEVANJE ISLAMA U XX VIJEKU: DRUŠTVENI KONTEKST I IZAZOVI (skica)

Dr. Fikret KARČIĆ

Sažetak

U tekstu su u formi skice pobrojani i kratko obrazloženi procesi i fenomeni koji su obilježili život Bošnjaka u dvadesetom stoljeću.

Među tim procesima izdvajaju se oni najvažniji: smjena civilizacija, sužavanje životnog teritorija Bošnjaka, različiti državno-pravni okviri Bosne i Hercegovine, iskustvo modernizacije, promjene u društvenoj poziciji religije i prijetnje biološkom opstanku. Ovi procesi su, po mišljenju autora teksta, postavili čitav niz novih izazova za islamsku misao u Bosni i Hercegovini. Preovlađujuća pitanja na koja su traženi legitimni islamski i teorijski odgovori odnosila su se na status muslimana u neislamskoj državi, na služenje u nemuslimanskoj vojsci, na pitanje nošnje, na pitanje reforme muslimanskih obrazovnih institucija, na pitanje prijevoda Kur'ana na bosanski jezik i mnoga druga pitanja. Autor zaključuje tekst zapažanjem da je islamski i teorijski legitiman odgovor na ova pitanja predstavljao kriterij po kojem je prosuđivano i ocjenjivano da li adaptacija muslimanske prakse u BiH u moderno doba ima svoj neophodni islamski legitimitet.

„Dugi devetnaesti vijek“, kako to zovu historičari, završio se krajem juna 1914. godine sarajevskim atentatom. Dvadeseti vijek započeo je Prvim svjetskim ratom, a završio se na Balkanu nasilnim raspadom jugoslovenske federacije, agresijom na R BiH i genocidom protiv Bošnjaka.

Društveni kontekst

Dvadeseti vijek u životu Bošnjaka i njihove domovine obilježilo je više procesa i fenomena. Među njima su bili:

- **Smjena civilizacija** izvršena je u BiH austro-ugarskom okupacijom. Ova smjena je značila prelazak iz osmansko-islamske civilizacije do evropske grane Zapadne civilizacije. BiH je od dijela Bliskog istoka, u geopolitičkom i kulturnom smislu, postala dio Centralne Evrope.

- **Fragmentacija i sužavanje životnog teritorija Bošnjaka.** Krajem 19. vijeka bošnjački etnički prostor bio je formalno jedinstven na prostoru „od Kosovske Mitrovice na istoku do Une i Save na sjeverozapadu“ (Prof. Mustafa Imamović). Nakon toga uslijedila je fragmentacija ovog prostora, zatim njegovo izvjesno objedinjavanje tokom postojanja jugoslovenske države i konačno ponovo fragmentiranje. Fragmentaciju je pratilo i sužavanje životnog teritorija nasilnim metodama kao što je to u slučaju Bosne i Hercegovine u entitetu Republika Srpska, gdje su Bošnjaci na svojim historijskim teritorijama svedeni na zanemarivu manjinu.

- **Različiti državno-pravni okviri BiH.** BiH je imala status *corpus separatum* Austro-Ugarske monarhije (1878-1918), pokrajine unutar Kraljevine SHS (Jugoslavije), republike unutar socijalističke Jugoslavije, te nezavisne države nakon 1992.

- **Različit status bosanskih muslimana.** Bosanski muslimani su bili konfesionalna zajednica u vrijeme austrougarske uprave, vjerska manjina zaštićena Senžermenskim ugovorom u Kraljevini SHS (Jugoslaviji), nacija pod imenom Muslimani i konačno nacija pod imenom Bošnjaci.

- **Iskustvo modernizacije.** BiH je prošla kroz austro-ugarski projekt modernizacije s evropskim referentnim okvirima. Ovaj proces nastavljen je u međuratnoj Jugoslaviji, a intenziviran u vrijeme socijalističkog projekta modernizacije. U tom okviru došao je do izražaja poseban uticaj industrijalizacije, urbanizacije, sekularizacije, tehnološke upotrebe nauke, širenja svjetovnog obrazovanja, zapošljavanja, promijenjenog položaja žene i društvu, itd.

- **Promjene u društvenoj poziciji religije.** Religija je u BiH doživjela transformaciju od državne zaštite religije u Austro-Ugarskoj i Kraljevini SHS (Jugoslaviji), preko ateizma kao dijela zvanične ideologije u socijali-

stičkoj Jugoslaviji, do ponovnog vraćanja religije na društvenu scenu. U slučaju islama to je značilo transformaciju od zaštite islamskog identiteta i tradicionalne porodice putem primjene šerijatskog personalnog prava od strane državnih sudova do pune sekularizacije prava. Skorašnji period obilježava traganje za novim modelom pozicije religije u demokratskom društvu.

- **Prijetnje biološkom opstanku.** Bošnjaci su se tokom 20. vijeka dva puta suočili sa prijetnjom biološkog uništenja: tokom Drugog svjetskog rata genocidom koji je provodila „Jugoslavenska kraljevska vojska u otadžbini“ (četnici) i opet genocidom koji su tokom 1992-1995. provodile snage i institucije bosanskih Srba uz podršku i direktno učešće Srbije i Crne Gore.

Izazovi za islamsku misao

Svi ovi procesi i okolnosti postavili su veliki izazov za islamsku misao: kako odgovoriti teorijski i islamski legitimno na brojna pitanja koja su izvirala iz društvenog konteksta kao što su:

- život u neislamskoj državi,
- ostati ili migrirati,
- služenje u nemuslimanskoj vojsci,
- kako organizovati vjersku zajednicu,
- odnos islama i evropske kulture,
- pitanje nošnje - distinkcija putem nošnje ili preuzimanje evropskih običaja,
- pitanje obrazovanja,
- rada i društvenog položaja žene,
- pitanje reforme muslimanskih obrazovnih institucija - mekteba i medresa,
- pitanje islamskog obrazovanja fakultetskog nivoa,
- pitanje prevoda Kur'ana na bosanski jezik,
- vjersko prosvjećivanje muslimanskih masa,
- pitanje kamate i poslovanja modernih banaka,
- mješoviti brakovi,
- suočavanje s modernom naukom i filozofijom,
- „drama ateizacije“ koju je donio socijalizam u BiH i kako na nju odgovoriti,
- zakonsko ukidanje šerijatskih sudova,
- zakonska zabrana tradicionalne nošnje muslimanki (zar i feredža),
- nacionalizacija,
- eksproprijacija i agrarna refoma,
- izazov dijalektičkog materijalizma i njegovog učenja o svijetu, čovjeku i društvu,
- islam i nacionalni identitet,
- obrazovanje imama u savremeno doba,
- osiguranje finansijske osnove Islamske zajednice u uslovima gubitka vakufskih resursa,
- demokratizacije društva i nova pozicija religije, međuvjerski dijalog,
- odnos prema višestranačkom sistemu i posebno postojanju više stranaka koje imaju muslimane za ciljnu grupu,

- rat,
- ratna stradanja,
- genocid,
- povratak izbjeglica i raseljenih lica,
- pravda i pomirenje,
- nastanak muslimanske dijaspore i veze sa maticom,
- pojava tzv. muslimanske alternative koja nudi paralelna tumačenja islama i dovodi u pitanje teorijske i institucionalne rezultate modernog razvoja islamske misli u BiH,
- potreba teorijskog definisanja islamske tradicije Bošnjaka itd.

- **Važnost teorijskog i islamski legitimnog odgovora na ove izazove.** Ukoliko se ne pruži teorijski utemeljen i islamski legitiman odgovor na pomenute izazove muslimani se ostavljaju u nedoumici, a rješenja koja se prihvate ne mogu izdržati naučnu kritiku niti postati legitiman dio islamskog naslijeđa u ovoj zemlji. Problem koji postoji sa adaptacijom muslimanske prakse u BiH u moderno doba je u tome što ona nije bila uvijek islamski legitimisana. Određene novine i praksa smatrali su se posljedicom „nužde“ (darura) i nisu ocjenjivani kriterijima islamske metodologije. Zbog toga se realno došlo u situaciju da se takve adaptacije dovode u pitanje od strane onih koji negiraju svaki normativni značaj historiji.

Summary

BOSNIAK UNDERSTANDING OF ISLAM IN THE 20TH CENTURY:
SOCIAL CONTEXT AND CHALLENGES
(A Sketch)

Dr Fikret Karčić

In this paper, the processes and phenomena that marked the life of Bosniaks in the 20th century have been briefly sketched, among which the most important ones are: the civilization shift, narrowing of the living space of Bosniaks, diverse legal frames of Bosnia and Herzegovina, the modernisation experience, changes in the social position of religion and threats to the biological survival. These processes, according to the author, have set up a whole range of challenges for the Islamic thought in Bosnia and Herzegovina. The prevailing questions to which theoretical and legitimate Islamic answers were searched for are related to the status of Muslims living in a non-Muslim state; whether to serve in the non-Muslim army; the question of traditional garments; the question of the reform of Muslim educational institutions; the question of the translation of the Qur'an into the Bosnian language, and many other questions. In the concluding words of the text, the author observes that the Islamic and theoretically legitimate answers were being used as criteria by which one had to evaluate and assess whether the adjustment of Muslim practice in Bosnia and Herzegovina to the modern era has its indispensable Islamic legitimacy.

الموجز

فهم البوشناقين للإسلام في القرن العشرين:
السياق الاجتماعي والتحديات

أ. د. فكريت كارتشيتش

يقدم المقال استعراضاً وشرحاً موجزاً للعمليات والظواهر التي ميّزت حياة البوشناقين في القرن العشرين.

ومن أهم تلك العمليات: تغيير الحضارات، وتضييق الحيز الجغرافي الذي يعيش فيه البوشناقون، وأنظمة الحكم المختلفة في البوسنة والهرسك، وتجربة الحداثة، وتغيير موقع الدين في المجتمع وتهديد البقاء البيولوجي. ويرى كاتب المقال أن هذه العمليات قد وضعت سلسلة كاملة من التحديات الجديدة أمام الفكر الإسلامي في البوسنة والهرسك، فكانت المسائل الرئيسية التي تطلبت إجابات شرعية إسلامية ونظرية، تتعلق بوضع المسلمين في دولة غير إسلامية، والخدمة العسكرية في جيش غير إسلامي، ومسألة الرّي، وقضية إصلاح المؤسسات التعليمية الإسلامية، ومسألة ترجمة معاني القرآن الكريم إلى اللغة البوسنية، وكثير من المسائل الأخرى. ويختتم الكاتب مقاله ملاحظاً أن الإجابة الإسلامية والنظرية الشرعية على هذه المسائل كانت تمثل معياراً لقياس وتقويم فيما إذا كان تأقلم الممارسة الإسلامية في البوسنة والهرسك في العصر الحديث يمتلك الشرعية الإسلامية الضرورية.